

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.171:09(477=411.16)

Куцаєва Тамара Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6092-768X>,

кандидатка історичних наук,

учений секретар,

Національний історико-архітектурний музей «Київська фортеця»,

Київ, Україна

e-mail: Tamara_kusaeva@ukr.net

Ткачук Костянтин Олександрович,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7244-475X>,

керівник дослідних програм,

громадська організація «Культура заради майбутнього»,

Київ, Україна

e-mail: cff.kyiv@gmail.com

ПРО ОДИН РУКОПИС З УМАНСЬКОЇ СИНАГОГИ ЗІ СТАТТІ ІЛЛІ ГАЛАНТА В ЧАСОПИСІ «КИЕВСКАЯ СТАРИНА»

У тезах продовжено огляд єврейської друкованої й рукописної спадщини України на шпальтах часопису «Киевская старина». Прикладом до студії обрано статтю Іллі Галанта про рукопис з Уманської синагоги. Здійснено огляд тексту синагогальної елегії на пам'ять про уманську різанину 1768 р., історії створення рукопису, його вивчення та перекладу І. Галантом та іншими дослідниками рукописної єврейської спадщини.

Ключові слова: Бабин Яр, «Єврейская старина», «Киевская старина», Ілля Галант, Інститут рукопису, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Умань, юдаїка.

Студіювання друкованої та рукописної спадщини єврейської спільноти України залишається перспективним напрямком наукової діяльності. Значною є

кількість пам'яток, які вже чекають дослідника, залишаються маловивченими або не введені в науковий обіг. Серед тематичних текстів, інформацію про які можна відшукати в джерелах, а також, потенційно, виявити оригінали або копії самих рукописів та книг, є синагогальна елегія (молитовна елегія; кинот або кина, зокрема з приводу лиха або гонінь щодо однієї з общин або всього єврейського народу) на пам'ять про взяття Умані (1768) або Уманську різанину. Джерелами до теми є публікації Іллі Галанта в наукових часописах «Киевская старина» та «Еврейская старина». Отже, ця студія продовжує огляд єврейських пам'яток рукописної та друкованої спадщини на шпальтах «Киевской старины».

«Киевская старина» – перший в Україні багатoproфільний історичний журнал, який хоча і був максимально націлений на українознавчу проблематику, все таки не обійшов своєю увагою полікультурну історію. Отже, стаття І. Галанта «Молитва в память уманской резни и письмо, касающееся того же события» про синагогальну елегію на пам'ять про Уманську різанину 1768 р. та опублікована числі часопису за січень–березень 1895 р. не тільки вкрай цікава за змістом, а й є ледь не єдиним згадування теми в фаховому дискурсі України того часу.

Увага Іллі Галанта (25.02.1867 – 29 або 30 вересня 1941 р.) до пам'ятки не випадкова. І. Галант – історик-археограф, педагог і письменник працював над описом матеріалів з єврейської історії в Київському центральному архіві давніх (древніх) актів, що підпорядковувався правлінню київського університету, в приміщенні якого і знаходився. Внесок І. Галанта в дослідження єврейської культурної спадщини було визнано не тільки його колеги, а й всією інтелігенцією того часу. Енциклопедія Брокгауза та Єфрона присвятила опису життя та кар'єрі археографа окрему статтю в 6-му томі. Влітку 1919 р. саме І. Галант ініціював утворення Гебраїстичної історико-археографічної комісії при ВУАН, очолював її з 1924 р. до розгрому владою в 1929 р. та звільнення І. Галанта з ВУАН взагалі. Комісія збрала унікальну колекцію документів із різних аспектів життя євреїв України, видала серію наукових праць з іудаїзму. Восени 1941 р. І. Галант був розстріляний в Бабиному Яру. Фотографія вченого в опублікованих джерелах відсутня, як і його прізвище в списках загиблих.

І. Галант студіював історію антиєврейського насилля в Умані. У листопаді 1895 р. в тій же «Киевской старине» він вперше опублікував статтю «К истории Уманьской резни 1768 года (Читано в Историко-филологическом Обществе при Нежинском институте)». Незабаром, також в 1895 р. цю статтю було видано окремим відбитком. І. Галант зробив велику роботу в студіюванні унікального рукопису елегії, хоча не мав можливості працювати з оригіналом. Він переклав довільно, літературною мовою «дефектний» текст, опублікований в збірнику (іврит, Пшемисль, 1887) одеського рабина Хаїма Іони Гурлянда. Вже під час роботи І. Галанта ця книжка була бібліографічною рідкістю. І. Галант зазначив те, що Х. І. Гурлянд віднайшов текст елегії в азійському департаменті не вказаної установи. Очевидно те, що це був документ з так званої колекції «Друга збірка Фірковича». Караїмський громадський діяч, літератор, археолог та колекціонер Авраам Фіркович продав свою бібліотеку Санкт-Петербурзькій публічній бібліотеці в 1862 р. Після його смерті родичи продали бібліотеці ще його особистий архів, колекцію документів і рукописів в 1876 р. Дослідженню цих колекцій, які збагатили гебраїстику, Х. І. Гурлянд присвятив чотири праці.

Важливим є те, що окрім розповіді про саму елегію І. Галант подав огляд та переклад ще одного джерела до теми. Це була також єврейська рукописна пам'ятка – лист Пардеса з міста Старокостянтинова до Кенігсбергського рабина Арея-Лейба (1769), яке дослідник виявив у невказаному єврейському творі.

Іншим джерелом до теми є публікація «Синагогальная элегия о жертвах Уманьской резни» також в новому на той момент щоквартальному часописі «Еврейская старина» в 1909 р. Автор публікації не вказаний, але ним об'єктивно міг бути лише І. Галант. Те, що стаття про рукописну пам'ятку з Умані була вміщена в перший випуск названого часопису, який став фактично єдиним тематичним науковим часописом з єврейської проблематики, свідчить про крайню актуальність рукописної пам'ятки. Принагідно зазначимо те, що редактором «Еврейской старины» та одним із фундаторів видавця часопису – Єврейського історико-етнографічного товариства був Семен Маркович Дубнов, єврейський історик та публіцист. Тривалий час він працював в Одесі. Гітлерівці

заарештували С. М. Дубнова та відправили в Ризьке гетто в вересні 1941 р., а 8 грудня забрали з оселі та приєднали до колони заарештованих. В «Енциклопедії сучасної України» дату смерті С. М. Дубнова зазначено як 8 грудня 1941 р., а в статті його онуки написано про те, що він загинув ще в червні 1941 р.

Саме на шпальтах «Еврейской старины» було опубліковано зображення тексту та подано інформацію про те, що оригінал фотографії, яка зафіксувала вже втрачену на той момент пам'ятку, зберігав спочатку мешканець Умані [І. І.] Бернштейн, а потім в Одесі у місцевого діяча [С. М.] Барбашема. Він передав зображення в розпорядження Комітету «Еврейского историко-этнографического общества» Ця фотофіксація дозволяє атрибутувати документ більш детально.

Історію створення та побутування елегії можна реконструювати лише частково – відчутним є брак джерел. Оригінальний текст зберігався в Головній єврейській синагозі в Умані, а читали його в різних синагогах міста. Таким чином, очевидно те, що було кілька списків цього тексту. Однак, залишається не відомим коли пам'ятка стала частиною святинь Уманської синагоги, чи була вона єдине місце її зберігання. Можливо це був подарунок синагозі від попереднього власника або автора. Текст був написаний давньоєврейською мовою римованим чотиривіршом. При цьому, початок кожного чотиривірша починався однією з літер алфавіту за порядком. Тобто елегія була складена акровіршом – текстом комбінованої поезії, в якому перші літери кожного рядка, прочитані згоди вниз, утворювали слово, речення або ім'я того, кому присвячено вірш. Однак, а ні І. Галант, а ні інший перекладач елегії – Х. І. Гурлянд, не вказали це слово або ім'я. Текст з шести стовпців було написано на маленькому пергаменті, розмір якого встановити за зображенням не можливо. Не відомий автор та рік створення елегії. І. Галант припустив те, що можливо автор склав елегію незадовго після трагедії, можливо це був її очевидець. І. Галант також вказав те, що елегію читали щорічно, в річницю катастрофи, 5-го Тамуза (початок червня) в синагогах тужливим співом при великому скупченні людей. Рукопис зникнув під час великої пожежі в Умані на поч. ХХ ст. Отже, на основі викладено матеріалу можна продовжити вводити в науковий обіг знання про

унікальну та втрачену в оригіналі рукописну пам'ятку з історії єврейської спільноти України, зокрема Умані, збагачувати інформацію про асортимент та репертуар єврейських релігійних рукописних пам'яток і продовжити реконструкцію втраченого світу культури та повсякдення.

UDC 027.54(477-25)НБУВІР:025.171:09(477=411.16)

Tamara Kutsaieva,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6092-768X>,

Candidate of Historical Sciences,

Scientific Secretary,

National Historical and Architectural Museum “Kyiv Fortress”,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Tamara_kusaeva@ukr.net

Kostiantyn Tkachuk,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7244-475X>,

Head of the Research Programs,

Non-governmental organization “Culture for the Future”,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Cff.kyiv@gmail.com

ABOUT THE JEWISH PRINTED AND HANDWRITTEN HERITAGE IN “KIEVSKAYA STARINA” JOURNAL

The paper continues reviewing the Jewish printed and handwritten heritage in «Kievskaya starina» journal. Publication of Illia Halant about a manuscript from Uman synagogue is presented as examples to the study. The authors reviewed the text of synagogue elegy in memory of the Uman massacre in 1768, the history of the creation of the manuscript, its study and translation by Illia Halant and other researchers of handwritten Jewish heritage.

Keywords: Babyn Yar, “Evreiskaya starina” journal, “Kievskaya starina” journal, Illia Halant, Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Jewish studies, Uman.